

Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України

Розглянуто особливості фінансово-кредитного механізму в Україні. Значну увагу зосереджено на ролі інноваційних фінансово-кредитних установ в інноваційному розвитку економіки. Аналізуються процеси функціонування державних інноваційних фінансово-кредитних установ та інститутів спільного інвестування. Обґрунтовується доцільність співпраці інноваційних фінансово-кредитних установ з промислово-фінансовими групами. Запропоновано конкретні заходи та інструменти для поліпшення функціонування інноваційних фінансово-кредитних установ в Україні.

Ключові слова: фінансово-кредитний механізм, інноваційна фінансово-кредитна установа, інститут спільного інвестування, венчурний інвестиційний фонд, промислово-фінансова група.

Низький рівень науково-дослідної інфраструктури в Україні (в результаті мізерних інвестицій) не лише впливає на зниження віддачі творчого потенціалу висококваліфікованого сегмента ринку праці, а й зумовлює неефективне використання природних багатств України як найважливішого стратегічного ресурсу для майбутнього розвитку національної економіки [1, с. 49]. Тому фінансування інноваційних проєктів є стратегічним завданням держави. Як засвідчує світова практика, саме інноваційні фінансово-кредитні установи постачають основну частину фінансових ресурсів для інноваційного розвитку. В Україні інноваційні проєкти фінансуються в основному за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання. Проте з кожним роком фінансово-кредитні установи помітно збільшують свою участь у фінансуванні інновацій. Тому нині гостро постала проблема комплексного дослідження механізму функціонування інноваційних фінансово-кредитних установ з метою виявлення факторів, які перешкоджають цим установам ефективно працювати.

Останні дослідження українських вчених [2–4] вказують на зростання інноваційної активності вітчизняних підприємств. Більшість науковців [2; 3; 5–8] погоджується з думкою, що участь держави у реалізації інноваційних програм зводиться до координації робіт і забезпечення (в основному в формі гарантій і зворотного фінансування) тих етапів, які пов'язані з підвищеним комерційним ризиком або з інших причин не можуть бути профінансовані в необхідних обсягах інноваційними фінансово-кредитними установами. Також науковці відзначають зростання ролі інноваційних фінансово-кредитних установ, вказують на певні недоліки законодавства, пропонують певні заходи та інструменти для збільшення фінансування інновацій, спираючись на світовий досвід, проте не проводять комплексного аналізу механізму функціонування інноваційних фінансово-кредитних установ в Україні.

Останні публікації [1; 9; 10,] кількісно оцінюють фінансові ресурси інноваційних фінансово-кредитних установ, недостатньо звертаючи уваги на нормативно-правову сторону їх діяльності. Тому сьогодні актуальним є дослідження методів та інструментів діяльності інноваційних фінансово-кредитних установ з метою розробки заходів для підвищення ефективності механізму їх функціонування.

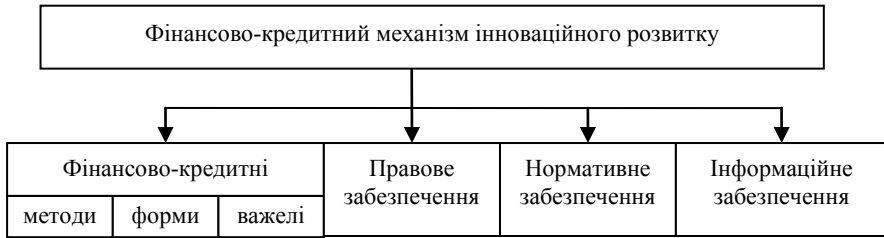

Рис. 1. Компоненти фінансово-кредитного механізму інноваційного розвитку економіки

Механізм функціонування інноваційних фінансово-кредитних установ є складовою фінансово-кредитного механізму, що діє в країні. Погоджуємося з теоретичним підходом, який сформулював український економіст В.М. Опарін: «... фінансово-кредитний механізм являє собою сукупність методів і форм, інструментів та важелів впливу на економічний і соціальний розвиток суспільства» [7, с. 17].

Головні компоненти фінансово-кредитного механізму інноваційного розвитку економіки показані на рис. 1.

Фінансово-кредитні методи – це конкретні способи дії, спрямовані на практичне досягнення поставлених завдань економічної політики. Фінансово-кредитні форми – це конкретні прояви категорій фінансово-кредитної сфери. Фінансово-кредитні важелі – це реалізація фінансово-кредитних методів.

Українські вчені В.М. Опарін, С.Я. Огородник, В.М. Федосов, С.В. Львовчкін та інші до важелів включають: стимули і санкції, норми і нормативи, умови і порядок формування доходів, нагромаджень та фондів, умови і принципи фінансування та кредитування.

Функція важелів – надати дії фінансово-кредитним інструментам. Отже, важелі коригують та регулюють силу й інтенсивність дії інструментів. До фінансово-кредитних інструментів належать податки, відрахування, внески, збори, кредити, дотації, субсидії тощо.

В економічній літературі процес взаємозв'язку і взаємопереходу фінансово-кредитних форм, методів, важелів та інструментів як головних компонентів фінансово-кредитного механізму розвитку економіки взагалі та інноваційного типу зокрема висвітлено ще недостатньо.

До головних фінансово-кредитних методів та форм інноваційного розвитку належать: інвестування, кредитування, оподаткування, оренда, лізинг, факторинг, страхування тощо. Головні фінансово-кредитні важелі та інструменти інноваційного розвитку – прибуток, амортизаційні відрахування, ціна, податки, бюджет, орендна плата, процент, дивіденди, стимули, валютні курси, інвестиції, дотації, субсидії, штрафи, премії тощо.

Правове забезпечення охоплює Закони і Постанови Верховної Ради України, Укази Президента України, Постанови і Розпорядження уряду, накази та листи міністерств і відомств, статус суб'єкта господарювання тощо. Нормативне забезпечення – це інструкції, нормативи, норми, методичні рекомендації тощо. Забезпечення інформаційне – це звітні дані підприємств, дані статистичних збірників і довідників, дані одноразових обстежень тощо.

За методом впливу на соціально-економічний розвиток у фінансово-кредитному механізмі можна виділити дві підсистеми: фінансово-кредитне забезпечення і фінансово-кредитне регулювання (рис. 2) [5, с. 60-61].

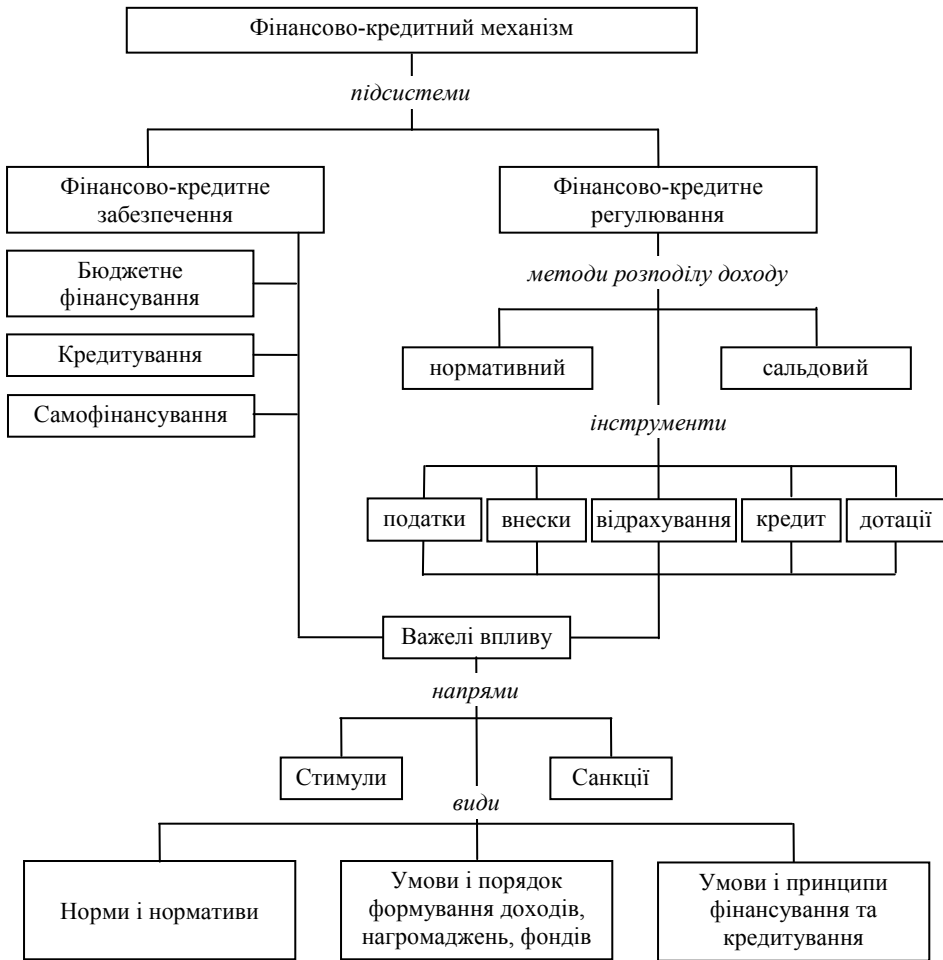

Рис.2. Структура фінансово-кредитного механізму інноваційного розвитку економіки

Позикові кошти надають сьогодні як комерційні банки (КБ), так і небанківські структури. З огляду на це розглянемо структуру кредитної системи України (рис. 3).

Відповідно до ст. 18 Закону України «Про інноваційну діяльність» джерелами фінансової підтримки інноваційної діяльності є: кошти державного бюджету України; кошти місцевих бюджетів і кошти бюджету Автономної Республіки Крим; власні кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ; власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності; кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб; інші джерела, не заборонені законодавством [11].

Закон України «Про інноваційну діяльність» набрав чинності від дня його опублікування, крім тих його статей, за якими мали надаватися пільги. Ці важливі статті повинні були набрати чинності з 1 січня 2003 р. Але пізніше їх дію на 2003 та 2004 рр. було зупинено відповідними Законами України про Державний бюджет.

Практично єдиною можливою державною формою підтримки є спеціальний режим інноваційної діяльності, передбачений Законами України «Про техно-

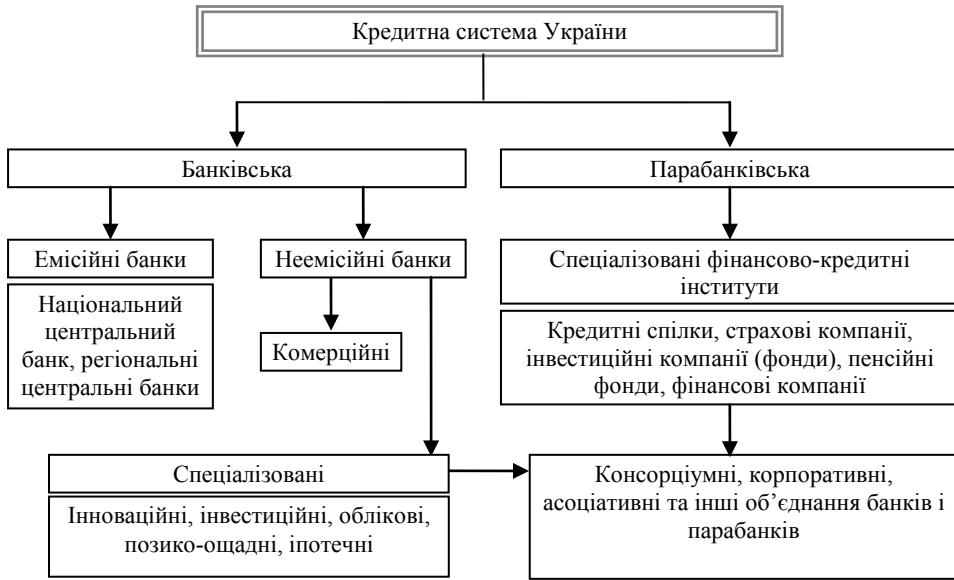

Рис. 3. Головні елементи фінансово-кредитної системи України

парки» і «Про інноваційну діяльність». Фактично певні податкові послаблення передбачено лише для інноваційних проектів технопарків – за ними нараховується податок на додану вартість, який не перераховується до бюджету, а акумулюється на спецрахунку, кошти якого можуть бути використані на розвиток технологічних і дослідно-експериментальних баз. Однак вони забезпечують компенсацію не більше 10-12% витрат підприємств на виконання інноваційних проектів. Малі та середні підприємства через витрати на експертизи і бюрократичні бар'єри не мають доступу до державної фінансової підтримки інноваційної діяльності [6, с. 410].

Отже, інноваційним фінансово-кредитним установам вигідно кредитувати інноваційні підприємства, отримуючи державну фінансову підтримку. Проте, фінансова підтримка держави не може бути мотивом для надання довготермінових кредитів, оскільки фінансування даних пільг повинно передбачатися Законом України про Державний бюджет.

Для здійснення фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності Кабінет Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності створює спеціалізовані державні небанківські інноваційні фінансово-кредитні установи. Державна інноваційна фінансово-кредитна установа підпорядковується спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності і діє на основі Положення (Статуту), що затверджується Кабінетом Міністрів України. Кошти Державної інноваційної фінансово-кредитної установи формуються за рахунок коштів Державного бюджету України, визначених законом про Державний бюджет України на відповідний рік, залучених згідно з чинним законодавством вітчизняних та іноземних інвестицій юридичних та фізичних осіб, добровільних внесків юридичних та фізичних осіб, від власної чи спільної фінансово-господарської діяльності та інших джерел, не заборонених законодавством України.

Кошти від повернення виданих Державною інноваційною фінансово-кредитною установою суб'єктам інноваційної діяльності кредитів за рахунок коштів Державного бюджету України зараховуються до спеціального фонду Державного бюджету України і використовуються для надання фінансової інноваційної підтримки, якщо законом про Державний бюджет України не встановлено інше.

Для здійснення фінансової підтримки місцевих інноваційних програм органи місцевого самоврядування можуть створювати комунальні спеціалізовані небанківські інноваційні кредитні установи і підпорядковувати їх виконавчим органам місцевого самоврядування. Комунальні інноваційні кредитні установи діють на основі положень (статутів), які розробляються і затверджуються органами місцевого самоврядування. Кошти комунальної інноваційної кредитної установи формуються за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету, залучених вітчизняних та іноземних інвестицій юридичних та фізичних осіб, добровільних внесків юридичних та фізичних осіб, власної чи спільної фінансово-господарської діяльності, інших джерел, не заборонених законодавством України.

Підтримка комунальною інноваційною кредитною установою інноваційних проєктів шляхом надання кредитів чи передавання майна у лізинг здійснюється за умови наявності гарантій повернення коштів у вигляді застави майна, договору страхування, банківської гарантії, договору поруки тощо [6, с. 418].

Головною організаційно-економічною причиною неефективності системи регулювання інноваційної діяльності є «розпорошення» управлінських функцій між кількома центральними виконавчими органами влади. Слід зазначити, що управління науковою та науково-технічною діяльністю фактично здійснюють окремі підрозділи трьох міністерств: Міністерства освіти і науки (Департамент науково-технологічного розвитку), Міністерства промислової політики (Департамент науково-технічного та інноваційно-інвестиційного забезпечення), Міністерства економіки (Департамент державних цільових програм). Також фактично не визначено центральний орган виконавчої влади, який здійснював би заходи щодо проведення єдиної інноваційної політики. На сьогодні три центральних органи виконавчої влади зобов'язані брати участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної інноваційної політики: Державне агентство України з інвестицій та інновацій, Міністерство промислової політики, Міністерство освіти і науки України. Крім того, відповідно до Указу Президента від 23.10.2000 р. №1159, завдання з розробки стратегії й механізмів реалізації державної інноваційної політики покладено на Міністерство економіки України [10, с. 76].

За даними Державного комітету статистики України [15] у таблиці 1 показано видатки на інновації в Україні за джерелами їх фінансування.

З таблиці 1 видно, що основним джерелом фінансування інновацій є власні кошти суб'єктів господарювання – 60,56% у 2008 р. Частка державного бюджету є незначною – 2,81% у 2008 р., тому не можна говорити про серйозну фінансову підтримку інноваційного розвитку з боку держави. Саме це є основною причиною неефективності державних інноваційних фінансово-кредитних установ. Загалом частка інвестицій в інновації в загальному обсязі інвестицій в Україну залишається на рівні 6%. Основною тенденцією останніх років є значне зростання частки «інших джерел» у фінансуванні інновацій: у 2007 р. і вони становили 21,98% від всього обсягу інвестицій в інновації, а у 2008 р. – 35,67%. При цьому у 2007 р. порівняно з 2006 р. «інші джерела» фінансування зросли в 3,6 рази і становили 2,4 млрд. грн.; у 2008 р. порівняно з 2007 р. «інші джерела» фінансування зросли в 1,8 рази і становили 4,3 млрд. грн. Інші джерела – це в основному кошти недержавних інноваційних фінансово-кредитних установ. Отже, роль

Таблиця 1

Джерела фінансування технологічних інновацій

Рік	Загальна сума витрат, млн. грн	У тому числі за рахунок коштів, млн. грн.			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
2000	1757,1	1399,3	7,7	133,1	217,0
2001	1971,4	1654,0	55,8	58,5	203,1
2002	3013,8	2141,8	45,5	264,1	562,4
2003	3059,8	2148,4	93,0	130,0	688,4
2004	4534,6	3501,5	63,4	112,4	857,3
2005	5751,6	5045,4	28,1	157,9	520,2
2006	6160,0	5211,4	114,4	176,2	658,0
2007	10850,9	7999,6	144,8	321,8	2384,7
2008	11994,2	7264,0	336,9	115,4	4277,9

інноваційних фінансово-кредитних установ у фінансуванні інновацій в Україні помітно зростає.

Серед більшості вчених і спеціалістів утвердилася думка, згідно з якою входження кредитних організацій у ПФГ – ефективна форма забезпечення потреб реального сектора економіки у кредитних ресурсах і організації розрахунків. В умовах низької кредитоспроможності позичальників банкам необхідні додаткові інструменти контролю за ефективним використанням наданих позик та їх безумовним поверненням. Це стає можливим при корпоративному об'єднанні капіталів і створенні у зв'язку з цим великих інтегрованих формувань [8, с.184].

ПФГ, як ефективні форми концентрації фінансових і промислових ресурсів, у перспективі можуть трансформуватися у транснаціональні корпорації (ТНК). ТНК є довготерміновими інвесторами, які мають свої власні технології, ставлять за мету здобути новий ринок для своєї продукції, досягти високої ефективності. Слід зауважити, що Україна вже має певні успіхи у створенні ТНК (зокрема, трансформованих із ПФГ): Індустріальний союз Донбасу, «Інтерпайп», «Приват», АКБ «Фінанси та кредит». При цьому в Україні функціонує багато філій іноземних ТНК. Специфіка вітчизняних ТНК полягає в тому, що вони створені на базі виробничих комплексів радянського періоду і є завершеними виробничими ланцюгами, а в розвинених країнах великий бізнес функціонує на засадах міжгалузевої інтеграції, злиття банківського та промислового капіталу [9, с. 82].

Цікавим для України є російський досвід залучення ПФГ до інноваційної діяльності. Сутність цього підходу полягає в тому, що венчурні фонди в Україні мають створюватися у межах ПФГ. Тобто ці фонди повинні існувати не окремо, а у межах ПФГ, що займаються науково-технічними розробками, дослідженнями, впровадженням інновацій і технологій. Мета утворення таких підрозділів ПФГ тісно пов'язана з пошуком, відбором і фінансуванням інноваційних проектів, що стосуються основного бізнесу великих корпоративних структур. Ще однією особливістю таких венчурних фондів у межах ПФГ є те, що вони становлять головний елемент системи ризикового фінансування нових модернізаційних

та інноваційних проектів, корпоративних науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок [10, с. 78].

В Україні класичні, з точки зору їхньої природи та функцій, інвестиційні фонди почали створюватися після прийняття Закону «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» (2001 р.) [13].

Інститути спільного інвестування (ІСІ) – це нова для українського інвестора можливість вкладення своїх заощаджень з метою їхнього примноження. ІСІ – це інвестиційні фонди, в яких акумулюються кошти інвесторів для подальшого отримання прибутку через вкладення їх у цінні папери інших емітентів, корпоративні права та нерухомість.

В Україні до ІСІ належать пайові (ПІФ) та корпоративні (КІФ) інвестиційні фонди. Також українським законодавством дозволяється створювати венчурні інвестиційні фонди. Венчурні інвестиційні фонди – це корпоративні або пайові недиверсифіковані інвестиційні фонди, активи яких більше ніж на 50% можуть складатися з корпоративних прав і цінних паперів, які не торгуються на фондових біржах. Ці фонди здійснюють виключно приватне розміщення емітованих ними цінних паперів, і провадять досить ризиковану інвестиційну стратегію, зокрема в інноваційні проекти. Фізичні особи не можуть бути учасниками венчурних КІФ та ПІФ, а також недиверсифікованих ПІФ [14]. Це суперечить провідній міжнародній практиці, де заощадження населення відіграють важливу роль у фінансуванні інновацій.

Основною причиною неефективного функціонування державних інноваційних фінансово-кредитних установ є їх недостатнє нормативно-правове забезпечення. Крім того, держава погано регулює процеси інноваційного розвитку економіки України. Головною організаційно-економічною причиною неефективності системи регулювання інноваційної діяльності є «розпорошення» управлінських функцій між кількома центральними виконавчими органами влади.

Неефективність державної політики, спрямованої на забезпечення інноваційного розвитку економіки України, обумовлена також незначним обсягом фінансування інновацій з боку держави. Тенденцією останніх років є значне зростання ролі інноваційних фінансово-кредитних установ у фінансуванні інновацій в Україні.

Список використаних джерел

1. Фісун А. О. Роль функції інвестування інновацій в економічному зростанні / А. О. Фісун // Фінанси України. – 2007. – №6. – С. 48-54.
2. Белоусова Л. І. Інноваційно-інвестиційна активність підприємства : [монографія] / Л. І. Белоусова. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. – 176 с.
3. Павленко І. А. Інноваційне підприємництво у трансформаційній економіці України : [монографія] / І. А. Павленко. – К. : КНЕУ, 2007. – 248 с.
4. Гаман М. В. Державне регулювання інноваційного розвитку України : [монографія] / М. В. Гаман. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – 388 С.
5. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України : [монографія] / М. І. Крупка – Львів : Видавн. центр Льв. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2001. – 608 с.
6. Онікієнко В. В. Інноваційна парадигма соціально-економічного розвитку України : [монографія] / В. В. Онікієнко, Л. М. Ємельяненко, І. В. Терон ; за ред. В. В. Онікієнка. – К. : РВПС НАН України, 2006. – 480 с.

7. Опарін В. М. Фінанси (загальна теорія) : [навч. посібник] / В. М. Опарін. – К. : КНЕУ, 1999. – 365 с.
8. Стеченко Д. М. Інноваційні форми регіонального розвитку : [навч. посібник] / Д. М. Стеченко. – К. : Вища школа, 2002. – 254 с.
9. Ванькович Д. В. Аналіз фінансових джерел формування інвестиційних ресурсів в Україні / Д. В. Ванькович, Н. Б. Демчишак // Фінанси України. – 2007. – №7. – С. 72-84.
10. Захарін С. В. Удосконалення механізму регулювання фінансового забезпечення корпоративних інвестицій / С. В. Захарін // Фінанси України. – 2007. – №12. – С. 74-82.
11. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 № 40-IV [Електронний документ]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1560-12.
12. Дані з веб-сторінки Національного банку України. – <http://www.bank.gov.ua>.
13. Закон України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» від 15.03.2001 № 2299-III [Електронний документ]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2299-14
14. Дані з веб-сторінки Української асоціації інвестиційного бізнесу. – <http://www.uaib.com.ua>.
15. Дані з веб-сторінки Державного комітету статистики України. – <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Хома І.Б., Хоменко А.І. Финансово-кредитный механизм инновационного развития экономики Украины.

Рассмотрены особенности финансово-кредитного механизма в Украине. Значительное внимание уделено роли инновационных финансово-кредитных учреждений в инновационном развитии экономики. Анализируются механизмы функционирования государственных инновационных финансово-кредитных учреждений и институтов совместного инвестирования. Обосновывается целесообразность сотрудничества инновационных финансово-кредитных учреждений с промышленно-финансовыми группами. Предложены конкретные мероприятия и инструменты для улучшения механизма функционирования инновационных финансово-кредитных учреждений в Украине.

Ключевые слова: финансово-кредитный механизм, инновационное финансово-кредитное учреждение, институт совместного инвестирования, венчурный инвестиционный фонд, промышленно-финансовая группа.

Khoma I.B., Khomenko A.I. Finance and Credit Mechanism of Innovative Development Economy of Ukraine.

The features of finance and credit mechanism in Ukraine have been considered. Considerable attention is paid to the role of innovative finance and credit establishments in innovative development of economy. The functioning mechanisms of state innovative finance and credit establishments and joint investing institutes are analyzed. Expedience of collaboration of innovative finance and credit establishments with financial and industrial groups is grounded. Concrete measures and instruments are offered for the improvement of functioning mechanism of innovative finance and credit establishments in Ukraine.

Key words: finance and credit mechanism, innovative finance and credit establishment, joint investing institute, venture investment fund, financial and industrial group.

Надійшло 02.06.2009 р.